

BOLALAR INTELLEKTINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Karimova Navbaxar Mahmudjanovna

*Urganch davlat universitetida sirtqi maktabgacha
ta'lim yo'nalishi talabasi hamda Gurlan
tumanidagi 9-sonli ko'p tarmoqli Ixtisoslashtirilgan
maktabgacha ta'lim tashkilotida tarbiyachi*

Annotatsiya: intellekt - bu fikrlash, o'rganish, muammolarni hal qilish, mantiqiy xulosalar chiqarish va yangi vaziyatlarga moslashish qobiliyatidir. Bolaning intellektual rivojlanishi uning kelajakdagi muvaffaqiyati, o'qishdagi natijalari va hayotdagi yutuqlari uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: bolalar intellekti, intellektual rivojlanish, kognitiv rivojlanish, aqliy qobiliyatlar, o'rganish, fikrlash, xotira, diqqat, butq, matematika, faol o'rganish, jismoniy faollik.

Аннотация: интеллект – это способность мыслить, учиться, решать задачи, делать логические выводы и адаптироваться к новым ситуациям. Интеллектуальное развитие ребёнка служит важной основой его будущего успеха, успеваемости и жизненных достижений.

Ключевые слова: интеллект ребёнка, интеллектуальное развитие, когнитивное развитие, умственные способности, обучение, мышление, память, внимание, интеллект, математика, активное обучение, физическая активность.

Abstract: intelligence is the ability to think, learn, solve problems, draw logical conclusions, and adapt to new situations. A child's intellectual development serves as an important basis for his future success, academic performance, and life achievements.

Key words: children's intelligence, intellectual development, cognitive development, mental abilities, learning, thinking, memory, attention, intelligence, mathematics, active learning, physical activity.

O'quv o'yinlari - bu ijodiy jarayonning o'zini taqlid qiladigan va o'zlarining mikroiklimini yaratadigan o'yinlar, bu erda intellektning ijodiy tomonini rivojlantirish imkoniyatlari paydo bo'ladi. Ishda maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyaviy o'yinlar katta o'rin tutadi. Ular tashkil etilgan o'quv faoliyatida va bolalarning mustaqil faoliyatida qo'llaniladi. Bugungi kunda jamiyatda muammolarga nostandart nuqtai nazarga ega, odamlar, axborot oqimlari bilan ishlashga qodir, o'zgaruvchan sharoitlarga tez moslasha oladigan ijodkorlarni tarbiyalashga bo'lgan ehtiyoj ayniqsa keskinlashdi. Maktabgacha yoshda bilimlarni to'plash jadal davom etadi, nutq

shakllanadi, kognitiv jarayonlar yaxshilanadi, bola aqliy faoliyatning eng oddiy usullarini o'zlashtiradi. Maktabgacha yoshda intellektning intensiv rivojlanishi bolalarning maktabda o'qish foizini oshirishi isbotlangan. Axir, bolaligidanoq uning ongida nima qo'yish mumkin bo'lsa, u butun umrga qoladi. Bolaning aqliy rivojlanishi ma'lum omillarga bog'liq:

1. Genetik omillar. Bu bola tug'ilganda ota- onasidan olgan narsaga ishora qiladi. Bolaning intellektual rivojlanish darajasi, sifati va yo'nalishi ko'p jihatdan ana shu omillarga bog'liq.
2. Onaning homiladorligi davrida yuzaga keladigan omillar. Homilador ayolning turmush tarzi bolaning aqliy rivojlanishida namoyon bo'ladi. Masalan, tug'ilmagan bolaning aqliy zaiflashishiga quyidagilar ta'sir qilishi mumkin: noto'g'ri ovqatlanish, onada yod tanqisligi, homiladorlik paytida kasallik, dori-darmonlarni qabul qilish, spirtli ichimliklar, giyohvand moddalarni iste'mol qilish, chekish.
3. Ekologik omillar. Chaqaloqlarning aqliy faoliyatidagi buzilishlar quyidagi sabablarga ko'ra yuzaga kelishi mumkin: bolalarda noto'g'ri ovqatlanish, aloqa yetishmasligi, vosita va kognitiv faoliyatga cheklovlar to'liq bo'lmagan oila.
4. Katta oila omili. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, to'ng'ichlar oiladagi boshqa bolalarga qaraganda ko'proq aqliy rivojlangan. Biroq, ichida katta oilalar usullarini tanlashingiz mumkin. IQ darajasini aniqlash uchun maxsus foydalaning. Chaqaloqlar uchun - yorqin rasmlar, qaysini hisobga olgan holda va savollarga javob berib, bola o'z aqlining ma'lum darajasini namoyish etadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni maxsus topshiriqlar va anketalar yordamida tashxislash mumkin. Maktab o'quvchilarining IQ darajasini tekshirish uchun psixologik testlar qo'llaniladi. Ular turli sohalarda razvedkani o'rganishga qaratilgan bloklar shaklida qurilgan. Natijalarga e'tibor qaratib, u ma'lumotni qanday yaxshi qabul qilishini bilib olishingiz mumkin. Intellekt darajasi (intellekt ko'effitsienti, IQ) bolaning aqliy qobiliyatida namoyon bo'ladi. Fikrlash bevosita jismoniy faoliyat bilan bog'liq. Harakat qilish, emaklash, yugurish, ko'lmaklarni oyoq osti qilish yoki qum bilan o'ynash chaqaloq atrofidagi haqiqatni o'rganadi, miyasini rivojlantiradi. Shu sababli, cheklash kerak emas vosita faoliyati crumbs, unga dunyoni mustaqil ravishda kashf qilish imkonini beradi. Kichik yoshdagi o'quvchilar stol yoki kompyuter mantiqiy o'yinlarini o'ynash orqali intellektual rivojlanadi. O'yin - har qanday narsa uchun o'rganishni tashkil qilishning ajoyib usuli. Qabul qiling, aqliy qobiliyatlarning rivojlanishi ko'zga tashlanmaydigan muhitda sodir bo'lganda ancha yaxshi bo'ladi. Bundan ham qiziqroq narsa - o'smirlarni qanday qilib intellektual bolalar ijtimoiy jihatdan yaxshiroq rivojlanadi: ular muloqot qilish qobiliyatini osongina egallaydilar va jamiyatga tezda moslashadilar.
5. Oilaning ijtimoiy mavqei omili. Juda kambag'al oilalar farzandlari har doim ham ota-onalarini maktabdagi natijalari bilan xursand qilishmaydi.

6. Maktab ta'sir omili. Aksariyat umumta'lim maktablarida o'qituvchilar hali ham xotirjam, savollarga undan talab qilinadigan tarzda javob beradigan, so'ramasdan hech narsa qilmaydigan yaxshi o'quvchi deb hisoblashadi. Bu xususiyatlar yuqori ijodiy salohiyatga ega bo'lgan bolalarga mos kelmaydi: muammolarni hal qilishda nostandart yondashuvni ko'rsatadiganlar. Ta'limga individual va o'quvchiga yo'naltirilgan yondashuvlar bugungi kunda maktabda bolalarning aqliy rivojlanishini rag'batlantiradi.

7. Bolaning shaxsiy fazilatlar omili. Aqliy qobiliyatlarning rivojlanishiga bolaning xarakteri va temperamenti ham ta'sir qiladi. O'ychan bolalar murakkab vazifalarga e'tiborli, ammo ular ishonchsiz va muvaffaqiyatsizlikdan qo'rqishadi. Qo'zg'aluvchan bolalar biroz yuzaki, lekin o'z-o'zidan ijodiy impulslarni namoyish etishga qodir.

8. Ota-onalarning shaxsiy fazilatlar omili. Ota-onalar intellektual rivojlangan, muvaffaqiyatli, o'ziga ishongan, o'z ishini sevsa yaxshi bo'ladi: bunday sharoitda bolalar tezroq rivojlanadi. Biroq, bu aqli bolani tarbiyalashning asosiy sharti emas. Ta'limdagi asosiy narsa - ota-onalarning g'amxo'rliigi va bolalarning kuchiga ishonish.

Bolaning intellekti uning kelajakdagi muvaffaqiyatlari, o'qishdagi natijalari va hayotdagi yutuqlari uchun muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun ham bolalar intellektini rivojlantirish ota-onalar, o'qituvchilar va jamiyatning muhim vazifalaridan biridir. Bolaning intellekti hayotning ilk yillarida eng tez rivojlanadi. Shuning uchun ham bolani tug'ilishdan boshlab rag'batlantirish muhimdir. Bola bilan gaplashish, qo'shiqlar aytish, ertaklar o'qish uning til rivojlanishiga va so'z boyligining oshishiga yordam beradi. O'yin bolaning sensor-motor, kognitiv va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish uchun muhimdir. Bolaga turli xil o'yinchoqlar taklif qilish, uning bilan o'ynash va unga yangi narsalarni o'rgatish uning intellektual rivojlanishiga hissa qo'shadi. Bolani qiziqarli va rag'batlantiruvchi muhit bilan ta'minlash uning o'rganish ishtiyoqini oshiradi. Kitoblar, rasmlar, musiqa va boshqa san'at asarlari bolaning dunyoqarashini kengaytiradi va unga yangi g'oyalar bilan tanishish imkoniyatini beradi. Bola passiv ravishda ma'lumotni qabul qilishdan ko'ra, faol ravishda o'rganishi uning intellektual rivojlanishi uchun muhimdir. Bolaga savollar berish, uni fikrlashga va javoblar izlashga undaydi. Savollar bolaning analitik fikrlash, muammolarni hal qilish va mantiqiy xulosalar chiqarish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Bolaga turli xil tajribalar o'tkazish imkoniyatini berish unga dunyoni o'rganish va bilishga yordam beradi. Oddiy tajribalar (masalan, suv bilan o'ynash, o'simliklarni o'stirish) bolaning ilmiy qiziqishini oshiradi va uning tabiat haqidagi tushunchasini kengaytiradi. Bolani qiziqtirgan mavzularda loyihalarni amalga oshirishga jalb qilish uning mustaqil fikrlashini, muammolarni hal qilish ko'nikmalarini va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi. O'qish va yozish ko'nikmalari bolaning intellektual rivojlanishi uchun muhim asosdir. Bolaga kitoblar o'qish uning so'z boyligini oshiradi, til rivojlanishini yaxshilaydi va unga turli xil g'oyalar bilan tanishish imkoniyatini beradi. Bolaga

hikoyalar yozish va ularni aytib berish uning ijodiy qobiliyatlarini, fikrlashini va o'zini ifodalash qobiliyatini rivojlantiradi. So'z o'yinlari (masalan, krossvordlar, so'z topish) bolaning so'z boyligini oshiradi, til ko'nikmalarini yaxshilaydi va unga qiziqarli tarzda o'rganish imkoniyatini beradi. Mantiqiy va matematik ko'nikmalar bolaning analitik fikrlash, muammolarni hal qilish va mantiqiy xulosalar chiqarish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Mantiqiy o'yinlar (masalan, shaxmat, shashka, sudoku) bolaning mantiqiy fikrlashini, strategik rejalashtirishini va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Matematika mashqlarini bajarish bolaning sonlar haqidagi tushunchasini, hisoblash qobiliyatini va mantiqiy fikrlashini rivojlantiradi. Matematik va mantiqiy muammolarni hal qilish bolaning analitik fikrlash, muammolarni hal qilish va mantiqiy xulosalar chiqarish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Ijodiy faoliyat bolaning tasavvurini, o'zini ifodalash qobiliyatini va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Rasm chizish, haykaltaroshlik, musiqa, raqs kabi san'at turlari bolaning o'zini ifodalash qobiliyatini, tasavvurini va estetik didini rivojlantiradi.

She'rlar, hikoyalar, ssenariylar yozish bolaning ijodiy qobiliyatlarini, fikrlashini va o'zini ifodalash qobiliyatini rivojlantiradi. Bolaning ijtimoiy muhiti uning intellektual rivojlanishiga muhim ta'sir ko'rsatadi. Do'stlar bilan o'ynash, suhbatlashish va birgalikda loyihalarni amalga oshirish bolaning ijtimoiy ko'nikmalarini, hamkorlik qilish qobiliyatini va dunyoqarashini kengaytiradi. Oila a'zolari bilan muloqot qilish, suhbatlashish va birgalikda tadbirlarda ishtirok etish bolaning o'zini qadrlash hissini, xavfsizlik hissini va o'rganish ishtiyoqini oshiradi. Bolani turli xil ijtimoiy tadbirlarga jalb qilish uning turli xil odamlar bilan tanishishiga, o'z fikrini bildirishiga va jamiyat hayotida faol ishtirok etishiga yordam beradi. Sog'lom turmush tarzi bolaning jismoniy va ruhiy salomatligini ta'minlaydi, bu esa uning intellektual rivojlanishi uchun muhimdir. Bolaning ratsionida barcha zarur vitaminlar, minerallar va oqsillar bo'lishi kerak. Sog'lom ovqatlanish miyaning faoliyatini yaxshilaydi, xotirani mustahkamlaydi va diqqatni jamlash qobiliyatini oshiradi. Muntazam jismoniy faollik qon aylanishini yaxshilaydi, miyani kislorod bilan ta'minlaydi va stressni kamaytiradi. Bu esa bolaning o'rganish qobiliyatini va intellektual faolligini oshiradi. Yetarli uyqu bolaning miyasining dam olishi va tiklanishi uchun muhimdir. To'liq uxlamaslik diqqatni jamlash qobiliyatini pasaytiradi, xotirani zaiflashtiradi va o'rganish qobiliyatini kamaytiradi. Bolalar intellektini rivojlantirish - bu uzoq muddatli va murakkab jarayon bo'lib, ota-onalardan, o'qituvchilardan va jamiyatdan doimiy e'tibor talab etadi. Yuqorida keltirilgan usullardan foydalanish orqali siz bolangizning intellektual salohiyatini ochishingiz, unga muvaffaqiyatli bo'lishiga yordam berishingiz va uning hayotdan zavqlanishini ta'minlashingiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyot va havolalar

1. Gunnar MR, Morison SJ, Chisholm K, Schuder M. Salivary cortisol levels in children adopted from Romanian orphanages. *Development and Psychopathology*. 2001;13(3):611–628.P
2. Gweon H, Schulz L. 16-month-olds rationally infer causes of failed actions. *Science*. 2011;332(6037):1524.P
3. Hackman DA, Farah MJ. Socioeconomic status and the developing brain. *Trends in Cognitive Sciences*. 2009;13 (2):65–73